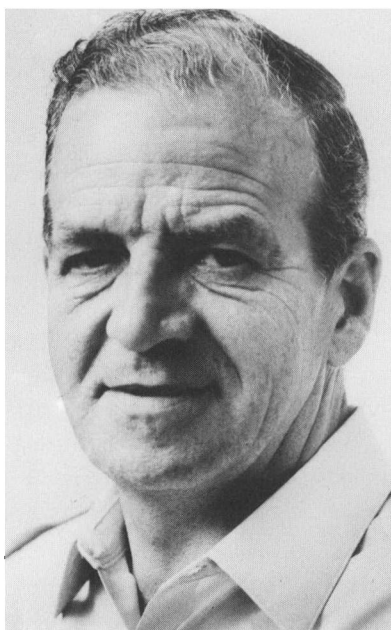

Knud Jensen som folkemindesamler

Ved Else Marie Kofod og Iørn Piø

Knud Jensen i Padborg (1920-1986) var nok den bedste optegner af folkeminder af alle arter siden Evald Tang Kristensen. Med den allerstørste omhu nedskrev han sine optegnelser. De bærer præg af at være rapporter, og han signerede da også hver enkelt af dem, når han sendte maskinskrevne afskrifter af årets høst til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser og/eller Dansk Folkemindesamling. De originale optegnelser findes i hans dagbøger, der fortsat er i familiens eje.

Inge Adriansen har i Nordslesvigske Museer 13 (1986) givet en oversigt over hans indsamling og forfatterskab. Folk og Kultur, hvortil han bidrog i 1975 med artiklen »De dødes sogn«, mindes denne sympatiske storsamler ved at bringe dels manuskriptet til et foredrag han holdt i 1969 for slægtshistorikere i Ribe, og dels nogle få, men markante prøver på hans optegnelser og de fotografier der ofte ledsagede dem.

Knud Jensen 1975.

Knud Jensen om sit indsamlingsarbejde

Jeg er politiassistent i Padborg, mit navn er Knud Jensen, jeg er født i 1920 i Hyllerslev, Janderup sogn, har gået nogle år i skole i Esbjerg, har opholdt mig i Hostrup sogn, Vejen, Ribe og siden 1946 i Padborg.

I de sidste 10 år har jeg som fritidsbeskæftigelse foretaget indsamling af folketraditionsmateriale. Man skulle vel egentlig tro, at det nu var for sent at indsamle oplysninger om bondealmuens skik og brug og forestillinger om tilværelsen i den før-tekniske tid, men noget har der været at hente – at redde frem af glemselens mørke. Jeg har i disse år indsamlet flere hundrede oplysninger af meget forskellig art om de gamles levemåde og har endog fundet emner, der ikke tidligere er behandlet. Det er klart, at mange af mine optegnelser er gentagelser – både af mit eget stof og af andres – men det er jo kun en fordel. Gentagelser bekræfter jo netop meddelelsens pålidelighed og antyder samtidig udbredelsesområdet for det emne, der er beskrevet.

Jeg mener, at jeg under dette arbejde efterhånden har dannet mine egne metoder, og det vil jeg nu forsøge at fortælle lidt om.

Den, der har arbejdet med det materiale, som de lidt ældre folkemind-optegnere har indsamlet, vil have bemærket, at det ofte er meget vanskeligt – for ikke at sige umuligt – at finde ud af, *fra hvilken egn* oplysningen stammer, *hvornår* optegnelsen er indsamlet, og *hvem* der har fortalt det, der er optegnet.

Disse mangler findes både hos Thiele, Svend Grundtvig, Jens Kamp og Evald Tang Kristensen samt hos mange af de mindre betydelige optegnere.

Jeg erfarede selv dette med al tydelighed, da jeg for nylig skulle skrive om sønderjysk Sagn og Overtro og da i vid udstrækning benyttede Evald Tang Kristensens »Danske Sagn«. Det var et helt arbejde at finde frem til, hvem hans meddelere egentlig var, og navnlig at finde ud af, hvornår hans oplysninger var nedskrevet. Hans i øvrigt meget værdifulde optegnelser ville være betydelig lettere at arbejde med, hvis der ved hver enkelt oplysning var notater om meddelerens navn og bopæl, tidspunktet for optegnelsen samt den egn – det sogn – optegnelsen kunne henføres til.

Det har sig med folkeminder som med arkæologiske fund. Først når man ved, hvor tingen er fundet, har den sin fulde værdi!

Næsten fra begyndelsen af mit indsamlingsarbejde lagde jeg ret stor betydning i at få sådanne oplysninger med i mine optegnelser. Jeg noterer meddelerens fulde navn, fødselstidspunkt og fødested, stilling, bopæl. Jeg anfører, hvilken egn det meddelte knytter sig til – hvilket sogn, herred, amt, hus, gård, mark, matrikelnummer. Ofte skriver jeg lidt om det miljø, meddeleren har levet i. Når det er muligt, medtager jeg oplysninger om

navn, fødested, alder og bopæl for de folk, der fortælles om, og hvis det kan lade sig gøre, låner jeg fotografier af disse til affotografering.

Desuden spørger jeg om, hvornår meddeleren har oplevet eller hørt det, han beretter om. Det er jo ikke ligemeget, om han selv har oplevet det for få år siden, eller det er meddelt ham, mens han var barn af bedstefaderen, der måske stammer fra en helt anden egn end den, hvor meddeleren bor.

Hvis der forekommer dialektord af interesse, skriver jeg så vidt muligt disse i direkte gengivelse.

Denne grundighed i forbindelse med mit indsamlingsarbejde skyldes vel mere min politimæssige uddannelse end medfødt evne. Som politimand har jeg været tvunget til at lave skriftlige arbejder ofte om ret indviklede forhold, og til disse arbejder – rapporterne – kræves der adskillige oplysninger om de implicerede personer, simpelthen af den grund, at disse ikke må forveksles med andre. Det er vel disse principper, jeg har overført til mit indsamlingsarbejde.

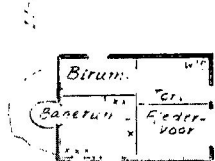
Med sådanne udførlige oplysninger i hænde vil fremtidens folketraditionsforskere have ret let ved at placere de forskellige personer og hændelser i mine beretninger hvad angår tid og sted, især hvis de sammenligner mine oplysninger med det, der er at finde i kirkebøger og folketællingslister m.m.

De kulturhistoriske institutioner deler traditionsstoffet i to hovedemner, nemlig *etnologisk stof*, dvs. oplysninger om primitive arbejdsmetoder, og *folkloristisk stof*, dvs. sagn, eventyr, overtro, rim og remser, sange, forestillinger. Denne inddeling bruger jeg også, idet jeg sender mine oplysninger af etnologisk art til Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser og mit folkloristiske materiale til Dansk Folkemindesamling. Ofte vil stoffet mere eller mindre dække ind over begge begreber, og i sådanne tilfælde sender jeg det til begge institutioner. Jeg tager altid genpart af mine beretninger, så jeg selv har noget at arbejde med.

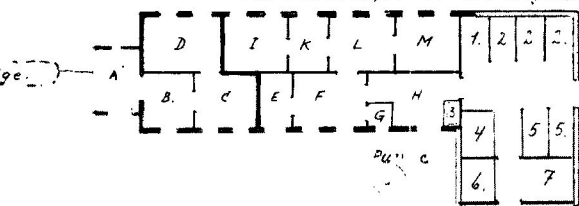
Netop i denne forsamling, der jo beskæftiger sig med slægtsforskning, vil jeg pege på den betydning traditionsstoffet har i en slægtsbog. Små oplysninger om slægtens medlemmer, hændelser de har været ude for, deres vaner, skik og brug i hjemmet, deres udseende osv. vil gøre en slægtsbog meget mere levende end den ville være, hvis den blot indeholder oplysninger om fødsel, konfirmation, bryllup, død. Og i den forbindelse må man også tænke på de små tings betydning. Jeg har selv arbejdet med slægtsforskning, og jeg har da noteret alt muligt, som min mor selv husker eller har fået fortalt: hvordan tipoldemor så ud, hvordan hendes væsen var, hvordan oldefar bar sig ad, når han lavede halmarbejder og passede sine bier, hvad bedstemor legede med sine børn, hvordan hendes og mors skoledag gik, at bedstemor var bange i tordenvejr, at oldefar havde uldne

Min mors barndomshjem
i Øster Kærup, Janderup
Sogn, omkr. år 1900

- 1: Kallebås
2: Købåse
3: Yandertrug
4: Svinesti med
"Hansrån" oven.
5: Hestebåse.
6: Fåresti ("Fostri")
7: Haknelsekammeret.
8: Lo med hestvogn
9: Kornvælv ("Kværkel")
10: Arbejdsvogn. 11: Tørv (Klyrn).

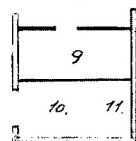

- * Havlebænk.
- ** Kiste.
- *** Bord

- A: Forstue. L: Stue
B: Køkken. M: Soveværelse.
C: Stue
D: Stue
E: Forstue
F: Køkken
G: Spisekammer
H: Bryggers
I: Stue.
K: Gæstekammer

| : Skillevægge
mellem
afgang og
det øvrige.

Thuid Jensen
Padder.

Knud Jensens moders barndomshjem i Øster Kærup, Janderup sogn, omkring år 1900. (DFS 1906/23:2592).

lagner og ulden skjorte på i sengen, at de farvede tøj i løgskæl, at tipoldefars broder var så fortrukket, at han drak møbelpolitur, at mor som barn gik med sort/rød ternet forklæde, osv. Ja, jeg har endog lavet en skitse – en grundplan – over mors barndomshjem med dialektordene for de forskellige rum og indretninger både i stuehus og stald. Yderligere har jeg fotograferet flere af de gamle ting, der er bevaret fra mine forfædre og opbevarer nu disse fotografier med en kort beskrivelse af, hvem de har tilhørt, og hvad de blev brugt til.

Et par år efter, at jeg var begyndt at indsamle traditionsstof, fandt jeg ud af den store værdi, der er i *fotografering*. Jeg benytter nu dette hjælpemiddel i stor udstrækning og bruger både sort/hvidt og farvefoto, og jeg laver selv mine billeder.

Betydningen af fotograferingen gik især op for mig, da jeg opdagede et højest interessant emne, nemlig korsmærkningen af surdej. I 1960 fortalte min mor mig, at bedstemor lavede kors i surdejen med tommelfingrene, som hun trykkede i dejen, begge på en gang. Ved at udspørge andre, konstaterede jeg, at det slet ikke var den eneste anbringelsesmåde,

tværtimod viste det sig, at man havde lavet korset eller andre ornamenters på mange forskellige måder. Yderligere blev det fortalt, at man dryssede salt i disse korskærker.

Til at begynde med prøvede jeg at tegne disse anbringelsesmåder og ornamenterne i henhold til meddelernes forklaring, men snart viste det sig, at der i høj grad var mulighed for misforståelse, måske navnlig fordi jeg lavede tegningen mere efter mit hovede end som meddeleren havde ment. Jeg tog da en helt ny metode i anvendelse. Jeg lavede en model af en surdej og tog den med mig, når jeg besøgte mine meddelere. Jeg spurgte så den gamle kone: »Hvad er det«, og så godt som altid lyder svaret: »Det er æn surdæg«. »Lavede du mærker i den?«, »Ja a lavet bår lidt mæ æ finger«, (Ja, jeg lavede bare lidt med fingeren), derefter: »Prøv o lav det i denher«. Og så kom det jo, umiddelbart, og vel så rigtigt, som man kan ønske sig. Ofte er det en sand glæde at se en hel ny metode anvendt eller at se et ornament eller en metode gentaget, som man kun har set en gang før og som man måske tvivlede på.

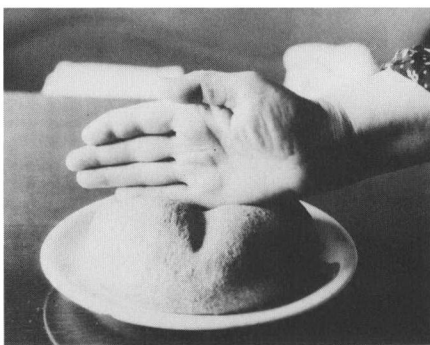
Når mærket er anbragt, fotograferer jeg dette og derefter anbringelsesmåden. Disse fotografier indgår så i beretningen sammen med en skriftlig forklaring om bagningen.

Med denne metode – altså ved hjælp af modellen – er jeg vel kommet det oprindelige så nært som muligt. Pålideligheden af det meddelte vil jeg komme nærmere ind på senere.

Udspørgningsteknik: Som politimand ved jeg, at alle vidner ikke er lige pålidelige, og at det faktisk kan lade sig gøre, til en vis grad at påvirke folk ved den måde, man spørger på. Sådant er det naturligvis også med indsamling af folkeminder, og her må man – fordi det er gamle mennesker man har med at gøre – endvidere være klar over, at den, man taler med, kan være mere eller mindre forkalket, og at det fortalte alene af den grund kan være noget upålideligt. Det sidste kan man dog hurtigt overtale sig om ved først at tale med dem om almindelige ting.

Dernæst udspørgningsmåden. Man må ikke sige: »Kender du en remse, der lyder sådan: »Det stormer og det bruser, det er så gråt i sky, gud nåd' os arme hyrder, vi har så langt til by, men de forfløjen skræddere, de sidder hjemme i ly osv.«, for så vil den pgl. jo bare sige »Ja«, og man har måske ved således at komme med et færdigt produkt »overdøvet« en afvigende udgave af denne remse og dermed ødelagt noget værdifuldt både for sig selv og for den anden. Nej, man skal sige: »Kender du en rems' eller vers om æ jøw'er (hyrderne), nåed om ræjn og storm«, så har man chance for at få en variant af remsen, som måske hidtil var ganske ukendt, og det er en oplevelse.

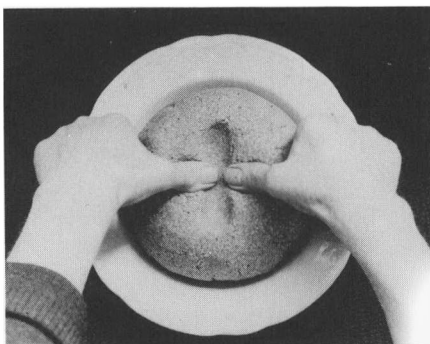
På helt samme måde er det med surdejsmærkerne. Man skal ikke sige:

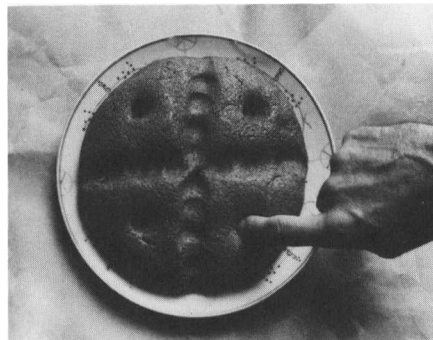
Kristine Olesen, Janderup 1964.

Marie Carlsen, Ladelund.

Ane Marie Jensen, Janderup 1964.

Ida Møller, Damhohl, Gelting.

*Mette Kathrine Thomsen, f. Rossen,
Smedeby Mark pr. Kruså.*

»Jeg tog da en helt ny metode i anvendelse. Jeg lavede en model af en surdej og tog den med, når jeg besøgte mine meddelere.«

»Lavet I kors i æ surdej«, så vil de nemlig tit sige »Nej«, for det, de lavede, var jo ofte et antal fordybninger, der tilsammen dannede et korslignende ornament – eller måske ikke en gang et kors. For dem var det da bare »nåwe wåller« (nogle huller).

Ligeledes må man være forsigtig, når det drejer sig om overtro, gode råd og heksetro; de vil da ofte vægre sig ved at give oplysninger om, hvad der blev brugt til bortsættelse af sygdommen, hvem heksen var, osv., fordi de synes, at det kan man vel ikke rigtig være bekendt, og man vil da ikke hænge den og den ud. Man må da lade, som om dette har mindre betydning, og så notere sig det i hast. Det samme gælder med hensyn til primitive arbejdsmetoder, f.eks. om kager, der bagte direkte på ovenbunden, om mælk og melklist, der blev smurt på brødene med hånden, om bukser uden bund, eller slet ingen – til kvinder, osv. De vil ofte prøve at vige uden om et sådant spørgsmål, idet de føler, at det nok var for primitivt, for urenligt, for fattigt. Man må da prøve at forklare dem, at det man gerne vil vide, er det objektivt sande, og at der ingen skam er ved at tilværelsen var primitiv i gamle dage, at »alle er født ens« osv.

Endelig er det min erfaring, at man absolut må være ene med meddeleren. Jeg har været ude for, at der var flere gamle til stede på en gang. De talte da i munden på hinanden og påvirkede bestemt hinanden – i hvert fald, det hele blev usammenhængende, man kunne ikke skelne den enes forklaring fra den andens, og det hele blev derfor af ringe værdi.

Den omstændighed, at man præsenterer sig (som politimand), kan på den ene side åbne dørene, nemlig på grund af den myndighed, som i hvert fald de gamle tillægger stillingen, men det kan også lukke dørene, hvis beboerne nærer frygt for eller had til myndighederne.

Man opdager snart, at der er forskel på folk i de vestlige og de østlige egne af Jylland. Herovre på vestkysten, ved vi jo, at folk er jævne, gæstfri og åbne af sind. Man bliver budt på kaffe og er straks »dus«, og man får folks usmykkede mening at vide. Mens man sidder ved bordet og den hyggelige kaffe, går snakken lettere – mere utvungen. Anderledes østpå. Der lukker bakker og hække udsynet, der er gårdene større, ja så store, at man kalder sig proprietær og bliver tituleret »Hr.« og »Fru«. Og så bydes man næppe på kaffe – ja det er slet ikke sagt, at man kommer inden for dørene.

Under indsamlingsarbejdet må man være tålmodig. Man må ikke tro, at man straks kan fyre løs og umiddelbart efter få det rette svar og derefter sige farvel og tak. Nej, man sludrer lidt om vejret og helbredet, og så drejer man samtalen ind på det gamle, idet man f.eks. siger sådan noget som, »da du var ung, da måtte I bestille noget, og det var nu slet ikke så tosset den gang,« osv., så kan man tit komme i gang med at snakke om det emne,

man ønsker oplysninger om, men ofte vil den gamle i løbet af kort tid være inde på de personlige forhold igen: savnet af den afdøde ægtefælle, glæde over børnebørn, problemer på Alderdomshjemmet. Og det kan man naturligvis ikke feje til side, men må vente, til der er snakket af. På den måde kan optegnelsen af enkelte folkeminder godt komme til at vare en hel eftermiddag.

Det bedste tidspunkt, at indfinde sig på, er efter min erfaring ved kaffetid, når middagssøvnen er overstået, og den gamle er udhvilet.

Man skulle vel egentlig mene, at man ofte kom til ulejlighed – og at folk hellere så, at man gik, end at man kom, men mærkelig nok viser min egen erfaring mig, at det modsatte som oftest er tilfældet. Jeg har tit konstateret, at glæden ved de gamle minder vågnede, efterhånden som de sad og fortalte, og vel samtidig en glæde over at føle, at der var nogen, der interesserede sig for deres tilværelse og livsmåde.

Jeg tror således, at jeg af og til får dobbelt udbytte af mit indsamlingsarbejde – dels sikring af stoffet for eftertiden og dels beskæftigelse af de gamle, hvilket efter min mening især har betydning for de gamle, der er på Alderdomshjemmene.

Alderdomshjemmene er i de seneste år bleven min bedste og største Arbejdsmark. Der kan jeg henvende mig til forstanderinden, som kender de gamle ret godt og få de rette kontakter. Noget udbytte vil jeg næsten altid have af besøget på et Alderdomshjem. Og navnlig der vil glæden ved at få besøg ofte være stor.

Men nu tilbage til spørgsmålet om *pålideligheden* af det, der fortælles. Først kan jeg vel fastslå, at der ikke er nogen af de folk, jeg har talt med, der direkte og med overlæg har fortalt mig opdigtede »historier« – det er jeg i hvert fald overbevist om.

Den største fare for upålidelighed er som tidligere nævnt påvirkning i forkert retning fra udspørgeren eller andre personer, der evt. er til stede. Men der kan jo også forekomme misforståelser om begreber. Hvis jeg f.eks. spørger: »Hvordan var bageovnen indrettet«, og jeg så får svaret: »Den var rund«, så kan det være, at jeg opfatter det som om ovnens bundflade var rund eller oval, mens meddelelsen i virkeligheden mente, at dens hvælving var kuplet. Småtegninger – nogle få streger – vil ofte skaffe sådanne misforståelser af vejen, men man må tage sig i agt.

En af de omstændigheder, som jeg tager som garanti for rigtigheden af en meddelelse, er det, at jeg har fået en lignende beretning fortalt før et andet sted, og det gælder naturligvis såvel oplysninger om gamle arbejds-metoder som de folkløriske meddelelser.

Jeg har et bestemt sæt spørgsmål, som jeg fremsætter hver gang, jeg taler med et gammelt menneske om folkeminder. På den måde kan jeg

konstatere, hvorledes stoffet kan skifte fra egn til egn, men ofte også, at det kan være forbavsende ens over store områder. Man kan på den måde efterhånden ligefrem kortlægge visse slags folkeminder.

En klog kone

Lyne sogn, Ringkøbing amt. Optegnet 12.7.1972 efter den 79-årige enke Marie Møller i Outrup.

Da meddeleren var omkr. 1 1/2 år gammel, skulle hendes mor igen have »en lille«, og så kom hendes mormor, Maren, fra Uldbæk i Lyne sogn og hentede hende. Hun blev derefter hos mormoderen, til hun var 7 år, og hun begyndte at gå til skole i Lyne.

Maren havde evne til at kurere folk for nogen af deres sølleheder. Hun kunne stryge smerter væk, bl.a. var hun en gang hos gårdejer Jens Thomsen i Uldbæk, og der strøg hun en gammel pige ad armen, ud mod fingerspidserne.

Og så lavede hun »magnetiseret vand« (magnetiseret vand). Hun kom almindelig drikkevand fra pumpen i trepæls flasker og rystede det i 20 minutter. Så var det magnetiseret, men det skulle bruges inden 24 timer, efter det var rystet. Det var for »sølle maw« og det skulle drikkes.

Meddeleren mener, at mormoderen kun leverede dette vand efter opfordring. Hun fik ikke penge for sin virksomhed, men naturalier, æg, flæsk, kød, brød.

Sognerådet havde henstillet til hende, at hun ophørte med sin »læge«-gerning, og derfor skulle det helst holdes skjult. Meddeleren har været ude sammen med mormoderen, når hun skulle afsted med magnetiseret vand, og da bar hun flaskerne i en kurv med et klæde over, så ingen kunne se indholdet.

Maren vævede på bestilling. Hun havde en stor »vøv·ild« (væv) stående i sin stue, og på den vævede hun dynebetræk og »hør·kleer« (uldne lagner) til at lægge over underdynen. Desuden »køgset« (lave mad) hun til smågilder, og så syede hun kludesko.

Hendes bolig i Uldbæk var en lille ejendom med 3 køer. Maren var en lille tynd én.

Hun havde vistnok tjent i Sønderjylland i sine unge dage. Hendes første mand havde været gendarm og var vistnok fra Sønderjylland. Så vidt meddeleren husker, hed han Peter Jensen. Han var ikke »møj værd«. Når de pløjede, måtte Maren føre hesten ved tøjlen, for ellers kunne han ikke få furen lige. Med ham havde hun 7 børn, hvoraf 4 sønner drog til Amerika. Et af hendes børn var meddelerens mor, Elise Christensen, f.

Jensen, vistnok født i Hallum, Kvong sogn, død i Outrup sogn i 1920, 52 år gammel.

Da den første mand døde, giftede Maren sig igen. Hendes mand var Mads Nielsen fra Malle.

Sine sidste år tilbragte Maren som enke i et lille hus på »æ Kløwbank« i Rottarp, vest for Outrup. En dag ville hun flytte en skrukhøne, der havde lagt sig i en »stå·n« (kobås), men så gled hun og brækkede sit ben, og det blev hendes død.

Meddeleren kan huske, at bedstemoderen vævede ret så meget for hendes mor, da meddeleren var barn. De havde det fattigt på Vittarp hede, og de kunne nok have brug for hjælp. De fik både pudevår og lagner fra Maren. Og hun lavede også dynevår og kjolestof til dem. Hun lavede »femsels«. Det var fjertæt og godt til dynevår. Endvidere lavede hun noget af »isgå·n« (isgarn) og tvist; det var nærmest til kjoler. Hun lavede også tøjsko, hvis såler var af meget lag tøj, og hun smurte dem under sålen med tjære og harpiks og dyppede derefter sålen i sand.

Outrup kirkebog udviser, at »Maren Cathrine Hansen, 90 Aar, døde d. 27/11 1924 i Rottarp og blev begravet i Outrup d. 4/12 1924. Aldersrentenyder i Outrup Sogn. Datter af Husmand Hans Nielsen og Hustru Ane Marie Pedersdatter i Aasted, Kvong Sogn, født 31/3 1834. 1. Gang gift med Husmand Jens Pedersen, der døde i Hallum, Kvong Sogn i juni 1878. 2. Gang gift med Husmand Mads Nielsen, Uldebæk, Lyne Sogn«.

Middel mod kalvekastning

Munkbrarup sogn, Angel. Optegnet den 6.6.1969 efter den 89-årige husmand Hans Saks fra Holdnæs.

I 1894 tjente meddeleren hos en morbror med efternavnet Røtnes (han var fra Broager) på Holdnæs i Angel. Af en eller anden grund var de bange for at få kalvekastning, og de fik fat i en klog mand.

Al deres hornkvæg blev så stiltiende trukket ud, et kreatur ad gangen, ad en bestemt dør i stalden. Den kloge mand stod ved døren, mens det skete, og han plukkede lidt hår af hver ko og kalv og puttede det ned i en lille lerpotte (på størrelse med en kop), og så lagde han dyvelsdræk ovenpå hårene. Kvæget blev derefter trukket ind ad en anden dør, og så blev potten gravet ned under den dør, de var trukket ud ad. Det hele skete stiltiende. Meddeleren kan huske, at den kloge mand gravede et lille hul under dørtærskelen og anbragte potten der.

Det var en stor gård, hans morbror havde.

Da meddeleren senere selv fik ejendom havde besætningen i Mellemkrigs-årene (1920'erne) kalvekastning. Han henvendte sig da til apoteket i Vamdrup for at købe dyvelsdræk, og på apoteket var man da klar over, hvad han ville bruge det til.

Han har også hørt, at det mod kalvekastning skulle være godt at have en gedebuk i stalden.

Sammenbundne storetæer

Dover sogn, Århus amt. Optegnet 15.11.1972 efter den 75-årige arbejdsmand Sigurd Nielsen fra Sim.

Meddeleren tilbragte sin barndom i Sim by (pr. Ry), Dover sogn. Når nogen døde i Sim, skulle man først have bud efter ligsynsmændene, og derefter skulle man have fat på »vævkonen«. Hun skulle binde den dodes storetæer sammen med en uldtråd. Det skulle netop være en uldtråd, husker meddeleren. Han husker også, at folk snakkede om, at det skulle gøres, for at den døde ikke skulle gå igen.

Dette husker han fra sin barndom, fra det første årti af dette århundrede.

»Vævkonen« hed Christensen til efternavn. Fornavnet husker meddeleren ikke. Hun blev aldrig kaldt andet end »vævkonen«. Hun havde en søn, Peder, født omkring 1877. Hun var enke, da meddeleren var barn, og hun ernærede sig som væverske, og så syede hun kludesko. Hun boede i Sim by. Bag ved smeden lå der to små huse. I det ene boede Knud Skrædder, og i det andet »vævkonen«. Meddeleren ved ikke, om hun fik betaling for at ordne de døde. Meddeleren har ikke selv set hende binde tæer sammen, men det var almindelig samtaleemne dengang, siger han.

Pottemageri

Magstrup sogn, Sønderjylland. Optegnet 14.3.1970 efter den 49-årige pottemager Svend Christensen i Magstrup.

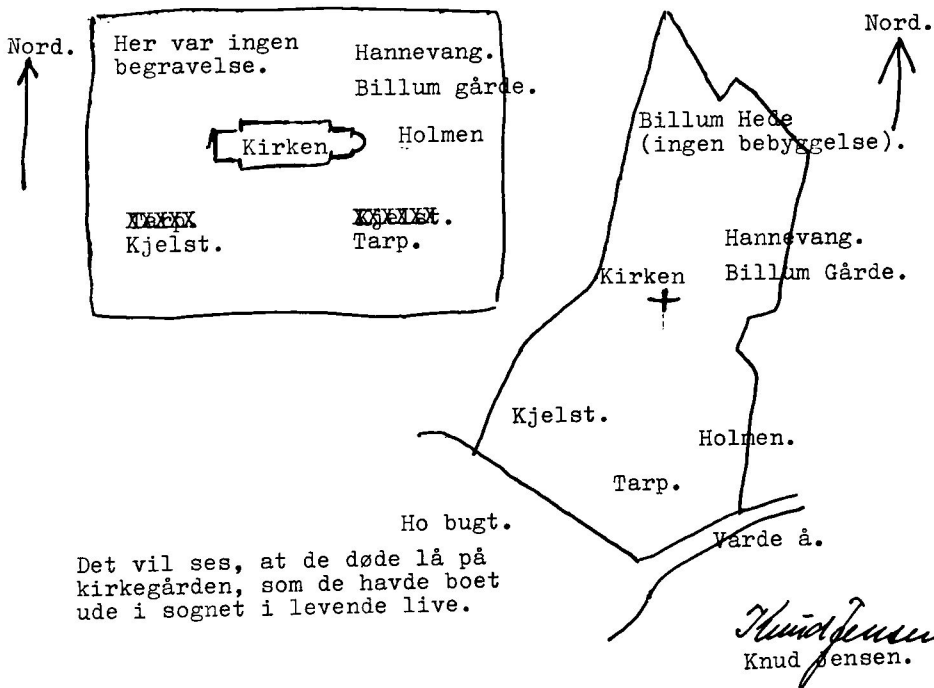
Meddeleren driver pottemageri i den gamle skole i Magstrup. Han kalder sin virksomhed »Jysk Keramik« og fremstiller keramiske genstande med kunstnerisk præg, som skåle og fade, lysestager, askebægre, bordlamper og ampler til el-lys.

Han stod i lære hos pottemager Kirstein Røgild i Nørre Uttrup fra 1937 til 1941, og siden da har han arbejdet ved faget. Der var dengang 9 svende som drejere på værkstedet. Arbejdet var gammeldags hos Røgild, helt håndarbejde.

herred Vester Horne.	efter mundtlig meddelelse af:
sgn Billum (2593).	navn Marie Hansen, f. Thuesen,
1/9	f. 30/8 1903 i Billum sogn.
optegnet 1965 af Knud Jensen,	stand og alder gift m. arbejdsmand
boende i Padborg	Johannes Hansen (anden g. gift).
	boende i Vesterager, Billum sogn.
	meddelerens } fødested el. andre op- } lysninger

Om begravelse.

Meddelerens barndomshjem var kirkehuset ved Billum kirke, og hun kan tydeligt huske, hvordan gravene på kirkegården var anbragt dengang. På min forespørgsel forklarede hun, at de døde lå som anført nedenfor:

Det vil ses, at de døde lå på kirkegården, som de havde boet ude i sognet i levende live.

Lervarene blev formet på drejeskiven. Når en genstand var drejet, blev den skåret løs fra skiven på det sted, hvor genstanden havde stået. Hvis skiven derefter blev forladt, uanset om det var om dagen eller om aftenen

ved arbejdstids ophør, skulle der laves et kors i denne lerhinde. Hvis man glemte det, skulle man give øl til alle på værkstedet.

Man måtte ikke forlade en ufærdig potte på drejeskiven. Hvis man af en eller anden årsag alligevel blev nødt til dette, skulle man lægge et stykke værktøj ned i potten, f.eks. en »skinne« eller en svamp, altså et af de redskaber, der brugtes til selve drejeprocessen.

En skinne er en kobberplade eller træplade, der bruges til at skrabe profil med. Redskabet bruges, mens genstanden roterer. Disse skinner lavede man selv, og meddeleren har da også flere, som han selv har lavet.

Det, at slå kors på drejeskiven, var ganske simpelt noget, man fik indprentet, så snart man som lærling kom til at sidde ved skiven. Korset blev trukket med neglen på højre pegefinger. Meddeleren gør endnu dette, helt af sig selv og uden at tænke nærmere på det.

Om denne skik har gamle pottemagersvende givet ham den forklaring, at hvis korset ikke blev slået, »så kom fanden og forheksede skiven«. En af de gamle svende, der sagde sådan, var Søren P. Pedersen, vistnok fra Svendborg, der arbejdede hos Røgild fra 1939 til han døde i 1943 eller 1944. Han var 72 år, da han kom hos Røgild.

Mens jeg var hos meddeleren, satte han en lerklump på skiven og drejede et kar. Han skar den løs med en metaltråd, og straks da potten var fjernet, trak han hurtigt og ligesom automatisk med højre pegefinger to streger over kryds på lerhinden. Jeg affotograferede dette.

Samme meddelelse, men mere udførlig hvad angår selve pottemageriarbejdet, er indsendt til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser.

Fangstmetoder

Janderup sogn, Ribe amt. Optegnet 1962 efter den 66-årige fisker Kristian Sørensen Riber i Janderup (1).

Da jeg var dreng, var det ganske almindeligt, at folk her på egnen satte snarer i haver og på mark. Det var især kvinderne der gjorde det. Da jeg omkring 1910 tjente hos Niels Søren Pedersen i Kærup, var der en ca. 70-årig aftægtskone, Marie Hallum, på gården. Hun var særlig god til at lave og sætte snarer, som hun fremstillede af hestehår. Jeg har også set dem lavet af kobbertråd.

Snaren var egentlig bare en løkke, der skulle være ret stiv i det, og som skulle kunne glide let. Selve løkken skulle stå lodret, og den fastgjordes til en lille pæl, der var nedrammet i jorden. Det hele var mer eller mindre skjult i græsset.

De fangede harer og fugle, f.eks. solsorte, i snarerne. Og de spiste det hele – også solsorterne. Snaren blev sat, hvor dyrene plejede at færdes. Dyrene løb hovedet ind i løkken og så kvaltes de.

Hvornår folk ophørte med at sætte snarer her på egnen, ved jeg ikke, men nu er der ingen, der bruger dem mere.

De brugte også limpinde her i sognet til at fange fugle med. Det var en pind, hvis ene ende blev smurt ind i lim. Den anden ende blev stukket i jorden. Når fuglene fik deres fjer for tæt ved limen, blev de hængende. Der var flere forskellige opskrifter på limen, men det var vist nok mest harpiks, der blev brugt til at lave den af. Hvornår denne metode ophørte med at blive brugt, ved jeg ikke.

Der var også nogle, der var så gode til at efterligne dyreløde, at de kunne kalde andre dyr til sig. Jeg var engang ude sammen med en mand. Han var så god til at efterligne musepipen (med munden), at han kaldte en ræv tæt hen til os.

Jeg ved for øvrigt også, at de ude ved Vesterhavet satte store net op til at fange fugle i. Nettene blev anbragt mellem rafter og sat ud om aftenen. Det var især gæs og ænder, der fløj i nettet om natten.

Om sejlads på Varde å

Janderup sogn, Ribe amt. Optegnet 1962 efter den 66-årige fisker Kristian Sørensen Riber i Janderup.

I tiden indtil ca. 1908 kom der af og til fanøskippere sejlende ad Varde å. Det var mest småskuder – Galeaser. De sejlede tørv til Fanø og strandskaller til kalkovnen i Varde.

Hyrdedrengene på engene ved Janderup hjalp sommetider med at slæbe fartøjerne op mod strømmen, når det var vindstille.

Slæbningen foregik ved hjælp af et tov, der var fastgjort et godt stykke oppe i skibets mast, for at tovet kunne være fri af de rør og siv, der voksede ved åbredden.

Det var jo tit, at skipperne havde brug for at blive slæbt, og de havde da også stående aftale med visse mænd i land. Når de så kom sejlende, satte de en klud eller lignende i masten til tegn for den pågældende, der derefter indfandt sig. Der var således en mand – vistnok Iver Smed, der boede i det hus ved »æ Katrevelvej«, hvor Hans Jensen nu bor. Han havde aftale om trækning med en af skipperne.

Hyrderemse

Hemmet sogn, Ringkøbing amt. Optegnet 8.7.1968 efter den 75-årige fru Margrethe Lauersen fra Norden Aa.

Det rejser o det suser
der ser så sort i sky
Guds nåde stakkels søde
å hår så lånt te by

Det rejner o gi'r wand
o alle pig'er foer mand
Først de ung' o så de gammel
o så de gro (2).

Når meddeleren passede køer, og det regnede, så sad hun med en ulden »tjå-l« over hovedet og sang dette. Det var jo et stort klæde, hun havde med sig i stedet for frakke. Hun var da 8-9 år gammel.

Byhyrde og markmand

Janderup sogn, Ribe amt. Optegnet 1962 efter den 73-årige Mads Madsen i Janderup.

Der har været en byhyrde (3a) i Janderup, hvor han boede, vides ikke. Han blæste i sit horn, først ved den vestligste gård i Janderup, og det blev han ved med om gennem byen. Når han kom, skulle gårdfolkene lukke deres dyr ud, og han drev så køer og får ud på heden nord for byen. Dyrene blev drevet ud hver morgen og hjem hver aften. Han var lejet af byen.

En sådan horn kaldte man for en »lur«.

Indtil omkring 1908 havde de en markmand (3b) i Janderup. Han førte tilsyn med hyrdedrengene (»æ Jøwer«), men passede dog også selv ungdrengene. Han gik langs engvejen mellem Janderup og Billum. Når nogle af drengenes køer løb over i en anden mands eng, skrev han det op i sin bog, og så var bøden 10 øre til drengens husbond. Om efteråret kom han og krævede bøderne ind.

Markmanden i Janderup var lejet af byen.

Den sidste markmand var Søren Nielsen, kaldet »Søren Skræjer« (f. i Toftnæs, Alslev sogn 25.7.1845, død i Janderup 22.2.1919), gift med Marie Jørgensen (1851-1919).

Næstsidste markmand var Søren Lassen, der boede i et lille nu nedrevet hus, lige syd for det hus, som Hans Jensen nu har, i Janderup. Søren Lassen er født 1837 i Hornelund, Horne sogn, som søn af en gårdmand. Han døde 25.5.1910 i Janderup. Han var gift med Kirstine Marie Madsen. Han var énøjet fra krigen i 1864, som han havde deltaget i. Drengene kom godt ud af det med ham.

Den dag Søren Skræjer skulle begraves, regnede det. Da den forspændte vogn med kisten holdt ved gården, og de skulle af sted til kirken, sagde hans kone: »Ja, han hå'r ålti fåstanden o hyt sej; nu gor vi anne hær o blywer wud, og så leg-eer han dær i tarwajer« (Ja, han har altid forstået at hytte sig, nu går vi andre her og bliver våde og så ligger han der i tørvejr, altså inde i kisten).

Om solflimren

Lunde sogn, Ribe amt. Optegnet 2.9.1965 efter den 72-årige enke Metha Nielsen i Janderup stationsby (4).

Da meddeleren var barn, sagde alle de ældre der på egnen, når det en varm forårs- eller sommerdag flimrede i det fjerne: »De æ'r å lå·kmand mæ hans fo·r« (Det er låkkemanden med hans får).

Meddelerens barndomshjem var en gård i »Skjedsbøl« (Skedsbøl) i Lunde sogn. Hendes far var gårdmand Knud Tranbjerg, og moderen Ingeborg Tranbjerg, f. 1864 i Lunde sogn, født Jensen.

Meddeleren mener også, at de sagde noget om, at når det flimrede mod vest, så gav det regn, men hvis det flimrede mod øst, så gav det tørvejr. Hun er dog ikke helt sikker på dette sidste mere, og hun turde derfor ikke udtale sig med sikkerhed om denne opfattelse.

*

Åstrup sogn, Ribe amt. Optegnet i juli 1965 efter den 74-årige fru Else Marie Svenningsen i Åstrup.

Da meddeleren var barn, sagde de, når luften en varm sommer- eller forårsdag flimrede i det fjerne: »No flag'er æ gjæs« (nu flagrer gæssene) – eller: »No dryw'er æ lå·kmand mæ æ gjæs« (nu driver lokkemanden med gæssene).

*

Ullerup sogn, Åbenrå amt. Optegnet 17.12.1964 efter den 85-årige enke Elise Christiansen i Bov kro pr. Padborg.

Da meddeleren var barn, sagde man, når en eller anden blev doven af varmen om sommeren: »De æ'r Jakob Løj, der har fåt o ham«.

»Løj« udtales som »høj« i rigssproget.

Remser

Ubjerg sogn, Tønder Nørreamt. Optegnet 1962 efter den 78-årige pensionerede jernbanemand Ingvert Chr. Jensen fra Sæd.

Andres han fes, han fæk –
han køjt sin ku-en i Læk –
han to·w hin ve det venstre been
o smed hin øwer æ skostensteen
– hun troj hun va i himmelrigh
da loj hun bak æ kalgodigh (5).

Rigsmålet:

Andreas han fes, han fik –
han købte sin kone i Leck –
han tog hende ved hendes venstre ben
og smed hende over skorstenen
– hun troede hun var i himmelrige
da lå hun bag(ved) kålgårdsdiget

Meddeleren, hvis søn, politiassistent I.C. Jensen i Padborg, har meddelt mig dette efter faderen, har hele sit liv opholdt sig på Tøndereggen.

*

Branderup sogn, Haderslev Vesteramt. Optegnet 14.8.1968 efter den 76-årige fru Johanne Damsgård fra Branderup by.

Tælleremse:

Enege hennege sukker til mig
åvel dåvel donner i dej
aggede faggede bondens knap
ivel pivelf puf (6).

Byremse:

Åvel, Gavel, Nustrup Bæk,
Majbøl, Røjbøl, Stuesbøl, Terp,
Stenderup snærp (7).

Det er om landsbyerne Åbøl, Gabøl, Nustrup Bæk, Mojbøl, Røjbøl, Stursbøl, Nr. Terp, Stenderup. Det er altsammen landsbyer, der ligger i området øst for Rødding – Gram.

Som et vidnesbyrd om Knud Jensens altid åbne blik for det folkloristiske kan nævnes at da han i 1969 i embedsmedfør under paskontrol i toget mellem Fredericia og Padborg mødte en græsk kvinde med kors i panden, så fik han lov til at fotografere hende: »Fotograferingen foregik på den måde, at jeg kastede en skriftlig besked om at ringe til mit hjem efter mit fotoapparat ud på Tinglev station. Da toget kom til Padborg var min datter på banegården med mit fotoudstyr, og så blev Ellini Kristou fotograferet. Jeg har sendt billeder til hende«.

Noter

1 Optegnelsen indgår i KJ's besvarelse af NEU's spørgeliste nr. 25 (1959): »Jagt, Fangst og Ægsamling« (NEU nr. 17.890). 2 Andre versioner f.eks. i E.T. Kristensen: Danske Börnerim, Remser og Lege (Århus 1896) i gruppen »Det regner, og det suser« (side 149-150) og i samme: Jysk almueliv, I side 25 (i gruppen »Hjordedrengens hjertesuk«) og Till. I side 17-18. 3a Jfr. H.P. Hansen: Hyrdeliv paa Heden, 1941 (Danmarks Folkeminder nr. 49), side 9-15 om »Byhyrder«. 3b Jfr. H.F. Feilberg Jysk Ordbog under markmand med henvisninger til E.T. Kristensen blandt andet E.T. Kristensen: Jysk Almueliv I nr. 13, 31-35, V nr. 138. 4 KJ skriver julen 1964 til arkivar Hans Ellekilde, Dansk Folkemindesamling: »Om varmedisen har jeg indsamlet mange udtryk efter at have læst Olriks publikation om Loke i nyere folkeoverlevering«. Olrik fremlægger og tolker i sin afhandling, der blev publiceret i Danske Studier 1908 og 1909, hele den danske tradition. Jfr. også H.F. Feilberg: Jysk Ordbog under »Lokkemand« og »Jakob Løj«. Jf. Fra Ribe Amt 1984, side 381. 5 Jfr. andre vrøvleremser der er forment som indbydelser til gilder i E.T. Kristensen: Danske Börnerim, Remser og Lege . . . side 425-429. 6 Andre versioner findes i E.T. Kristensen: Danske Börnerim . . . i den gruppe af tælleremser (»Aftællingsremser«) som Tang Kristensen kalder »Ager bager, ekkede mekkede, enniken peniken« (side 176-179). 7 Andre versioner (tildels med de samme bynavne) i Aug. F. Schmidt: Danmarks Byremser, 1957 (Danmarks Folkeminder nr. 67), side 42-43.

Summary

Knud Jensen as a collector of folklore

Knud Jensen of the Padborg police force (1920–1986) is considered to be the best recorder of folklore of all kinds since Evald Tang Kristensen. With the utmost care he wrote down his notes. They bear the characteristics of reports, and he signed each one of them when he sent his typewritten copies of the year's harvest to the National Museum's Ethnological Survey and/or the Danish Folklore Archives. His original notes can be found in his diaries, which are still in his family's possession.

In »Nordslesvigske Museer« 13 (1986) Inge Adriansen has given a review of his collections and writings. »Folk og Kultur« to which he contributed in 1975 with the article »De dødes sogn« (*The Parish of the Dead*) commemorates this unique and sympathetic collector by publishing not only a lecture he held in 1969 on his collection, but also a few highly characteristic samples of his notes together with the photographs which often accompanied them.